

The historical event

Vol 1, No 1 (2026)

The historical event

To Γεγονός

περιοδικό ιστορικής έρευνας, διδακτικής της ιστορίας & ψηφιακής τεχνολογίας

The historical event

Τεύχος 1

Ιστορία

Διδακτική

Νέες
Τεχνολογίες

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΧΑΜΕΝΟ ΤΟΠΟ ΣΤΙΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ Χ.ΒΑΜΒΑΚΑ: ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙ
ΒΕΡΟΙΑΣ, ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ
ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΧΕΣΗ

Ευαγγελία Γιάννακα

doi: [10.12681/geg.44833](https://doi.org/10.12681/geg.44833)

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΧΑΜΕΝΟ ΤΟΠΟ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ Χ.ΒΑΜΒΑΚΑ: ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙ ΒΕΡΟΙΑΣ, ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΧΕΣΗ

Ευαγγελία Γιάννακα

Φιλολόγος MSc Ιστορική Έρευνα, Διδακτική και Νέες Τεχνολογίες

ABSTRACT

The study case of Paleochori Veroia, which goes back to the issue of the illegal acts of the non-exchangeable privately owned muslim lands in the interwar period, is the main axis of the epistolary discourse between the legal and political of the Venizelian part, with multifaceted action in the completion of the national territorial integration, Harisios Vamvakas and his client, muslim Maria Serkei Urusov, who was converted to christianity, heiress and wife of Russian emigre living in Paris. According to Altman the speech of the letter is a special textual genre where the ego is in a close continuous relationship also with the present and the future. The specific epistolary discourse, located inside history and delivered by the influential politician and becomes a privileged field of expression of the scientific branch of politics as well as the existence of volitional and emotional elements. As social liberalism demands to ground property rights on the basis of moral responsibility, countless small moments of the interwar period emerge, pushing its contingency towards a new wavering world that reasserts its totality through language.

Λέξεις-κλειδιά: Επιστολογραφία, Μεσοπόλεμος και Νεωτερικότητα, Θετικό Δίκαιο της Ιθαγένειας, Κοινωνικός Φιλελευθερισμός, Επιστημονικός Ορθολογισμός και Ουτοπία.

Εισαγωγή

Η μελέτη περίπτωσης του Παλαιοχωρίου Βεροίας, υπό το πρίσμα των «ανώμαλων δικαιοπραξιών» των μη ανταλλάξιμων ιδιοτήτων μουσουλμανικών γαιών την περίοδο του Μεσοπολέμου (Γκλαβίνας, 2008: 168-176), είναι ο βασικός άξονας του επιστολικού λόγου ανάμεσα στον νομικό και πολιτικό του βενιζελικού χώρου με πολυσχιδή δράση στην εθνική εδαφική ολοκλήρωση, Χαρίσιο Βαμβακά και της πελάτισσάς του, πρώην μουσουλμάνας κληρονόμου, Μαρίας Σεργέι Ουρούσωφ, σύζυγος του Ρώσου εμικρέ, που ζει μαζί με τον σύζυγό της στο Παρίσι. Η Μαρία Ουρούσωφ, μία ιδιόρρυθμη φιγούρα λόγω των ενσαρκώσεων της κρίσης του Μεσοπολέμου, αποτελεί μία παράξενη «μεικτή συγκυρία». Η περίπτωση της Μαρίας, θα μπορούσαμε να πούμε πως αφορά μία μαρτυρία της εκτόπισης και της επιβίωσης, η οποία εντυπώνεται μέσα στις σελίδες της επιστολογραφίας που πρόκειται να αναλύσουμε. Το εάν θα είχε αίσιο τέλος η υπόθεση της Μαρίας από τον πολιτικό και νομικό Χ. Βαμβακά, χαρακτηρίζεται ως ένα διακύβευμα μείζονος πολιτικής σημασίας όπου, πέρα από την ευθύνη, καθιστά το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού αρχή μίας λιγότερο ή περισσότερο αναπτυγμένης δημοκρατικής πολιτείας.

Είναι γνωστό ότι πολλοί μουσουλμάνοι στην προσπάθειά τους να κριθούν μη ανταλλάξιμοι επιδόθηκαν σε μία σειρά ενεργειών για την απόκτηση υπηκοότητας άλλων κρατών (Γκλαβίνας, 2008). Ποτέ (Γκλαβίνας, 2008), ωστόσο οι προσπάθειες αυτές δεν έτυχαν τη μοίρα και την τροπή που είχε η ιστορία της Μαρίας, όπως ξεδιπλώνεται μέσα από το αρχείο του Χ. Βαμβακά. Η περίπτωση της Μαρίας χαρακτηρίζεται ιδιαίτερη περίπτωση καθώς στην Κωνσταντινούπολη – ως σύντομο ενδιάμεσο σταθμό για το Παρίσι, λίγο μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης των Μπολσεβίκων – αναμετράται ως πλάνητας με την πιο αντικειμενική υλικότητα, ήτοι την απουσία της πατρίδας γης και του έθνους. Η οικογένεια της Μαρίας είναι από τις λίγες περιπτώσεις που επιλέγουν συνειδητά τη Δύση μετά την αναστάτωση των Βαλκανικών πολέμων. Η ίδια και ο μέλλον σύζυγός της, σύμβολα ενός οικουμενισμού των άλλοτε πολυεθνικών αυτοκρατορικών κόσμων, εισάγονται ως παράδειγμα-αίτημα μίας ιδέας για την ενσωμάτωση των εκριζωμένων υποκειμένων. Στο διάβα της ατομικής της ιστορίας, όντας γεννημένη μουσουλμάνα, εξόριστη χριστιανή στο Παρίσι, διαφορετικές νοηματοδοτήσεις του εαυτού με ποικίλες υποκειμενικές εκφορές και σε διαφορετικές στιγμές στον χώρο και τον χρόνο γύρω από το εστιακό γεγονός της διεκδίκησης της κληρονομικής ιδιοκτησίας της την καθιστούν έναν «τόπο διαμεσολάβησης» πολυσχιδών ζητημάτων. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να σχολιάσουμε πως ανάγεται σε «Μία δικαία ανθρωπιστική και ελληνική υπόθεση», περνώντας από τη ρευστή υποκειμενική ταυτότητα στον νομικό πολιτισμό.

Σύμφωνα με την Altman (1982:143) ο επιστολικός λόγος αφορά ένα ιδιαίτερο κειμενικό είδος, θεωρημένος ως σύνολο ποιότητων της ρητορικής, του θεάτρου, των απομνημονευμάτων και του ημερολογίου. Το «εγώ» σε στενή σχέση με το «εσύ» του αποδέκτη, που συνδέει το παρελθόν με το μέλλον μέσα από το συνεχές παρόν, αποτελεί ένα πλέγμα συγκρουσιακών λόγων μέσω των οποίων σκέψεις κοινωνικοποιούνται, συναισθήματα γεννώνται για να εκφραστούν υποσχέσεις, απειλές, φόβοι και ελπίδες. Άλλωστε, ο επιστολικός χώρος είναι, σύμφωνα με τον Μουλλά (1992) ο κατεξοχήν λόγος της απουσίας. Του αρκεί να βρίσκεται στις παρυφές, εκεί όπου περισσότερο από τις διαχωριστικές γραμμές, κυριαρχούν οι συγκλίσεις, οι προσμίξεις, οι συνδυασμοί.

Με τον Βαμβακά η Μαρία αλληλογραφεί στη γαλλική γλώσσα, που ο ίδιος πολιτικός είχε ως όχημα την κρίσιμη περίοδο των εθνικών εδαφικών διεκδικήσεων κατά την παραμονή του στο Παρίσι. Η διαπολιτισμική επικοινωνία των δύο υποκειμένων δημιουργεί μία πρωτοφανή συνθήκη επιστημονικού πειραματισμού και εφευρετικότητας προς χάριν της επίλυσης του ζητήματος της κληρονομιάς της. Γαλλοθρεμμένη η ίδια αποτελεί μία από τις ρηγματώσεις της εξευρωπαϊσμένης γυναικείας υποκειμενικότητας με εφελτήριο τους υλικούς ή άλλους δυτικούς πολιτιστικούς πόρους σε μία διαδικασία αυτοαναζήτησης και αυτοπροσδιορισμού, χαρακτηριστική και της ρευστότητας, της ετερογλωσσίας και της πολυδιάστατης υποκειμενικότητας (Πασπαράκη, 2018: 113). Μία υποκειμενικότητα που δεν εξαντλείται στο δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού της μόνο, αλλά αντανάκλα και στον δικαστικό ακτιβισμό του Βαμβακά, ως παρέμβαση στο έργο του νομοθέτη. Η ταυτότητά της υφίσταται μεγάλη πολιτιστική και δικανική διαφοροποίηση από τον Βαμβακά, καθώς η εκάστοτε έκτακτη συνθήκη της ζωής της δεν μπορεί να αναιρέσει θεμελιώδεις αξίες του νομικού πολιτισμού. Έτσι, η δυναμική, εύπλαστη και εν εξελίξει μεταβαλλόμενη έννοια της ταυτότητας ανάγεται εν τέλει σε ατομικό έννομο αγαθό, ως υπεραξία, ανεξάρτητα από το αν η Μαρία παλινοστήσει ή όχι. Για παράδειγμα, η Μαρία για τον Βαμβακά, αν και γυναίκα είναι ένα ενάγον πρόσωπο που όχι μόνο δεν αποκλείεται από τη δικαστική διεκδίκηση της περιουσίας της, αλλά καταφέρνει να χτίσει μαζί του ένα υπερασπιστικό τείχος ενάντια στους νομικούς φορμαλισμούς της εποχής της. Στην επιστολή του ο Χ. Βαμβακάς προς τον συνεργαζόμενο δικηγόρο της Ουρούσωφ στο Παρίσι, Τριανταφυλλίδη γράφει:

*ομολογώ ότι υπέχω και γω τεραστίαν ευθύνην διότι
εθεωρείτο παρ' ημών ζήτημα πρωτίστως
ελληνικόν...είναι μία ελαχίστη αμοιβή η
αναγνώρισις του πασιφανούς δικαίου της εις μίαν
υπόθεσιν ...,γνωρίζων τας ανεκτιμήτους υπηρεσίας
την περίοδον που ήμην αντιπρόσωπος εις την
Θράκη...*

Στο απόσπασμα αυτό η πρόσληψη της Μαρίας από τον Βαμβακά κατασκευάζεται, σύμφωνα με την «ιδιότητα συμμετοχής» του Goffman (1981), σε ένα κοινό πολιτισμικό συμφραστικό πλαίσιο ταύτισης προσδοκιών στη βάση του κυρίαρχου εθνικά διακυβεύματος. Παράλληλα, με τη μείωση του προβαλλόμενου εαυτού του στο επίπεδο του λόγου εγκιβωτίζονται σε ένα κοινό εκφώνημα τα συναισθήματα που είχαν ο Βαμβακάς και η οικογένεια της Μαρίας στον κρίσιμο παρελθόντα χρόνο των εθνικών ιδεωδών, των δυτικών επιδράσεων και των πολιτισμικών μετασχηματισμών της προκεμαλικής περιόδου. Σύμφωνα με την κοινωνιογλωσσολογική θεώρηση του Goffman το εστιακό γεγονός (η διεκδίκηση της περιουσίας εν προκειμένω) δεν μπορεί να γίνει κατανοητό, να περιγραφεί και να ερμηνευθεί κατάλληλα, χωρίς το συμφραστικό πολιτισμικό πλαίσιο (context) μέσα στο οποίο τα περιθώρια διαπραγματεύσεως και επιτέλεσης των ταυτοτήτων απηχούν τη δυναμική περιπλοκότητα πρακτικών και στρατηγικών του λόγου των επιστολών. Ανάμεσα σε αποκόμματα εφημερίδων στρατολογούνται παραδείγματα διεπιδραστικών λόγων για περιπτώσεις και άλλων αδικιών (απόδοση οφειλών για την ισοτιμία χάρτινης και χρυσής λίρας μετά τη συνθήκη της Λωζάνης) που δικαιώθηκαν στο εφετείο, προκειμένου να τεκμηριώσουν ότι πρόκειται για ελληνική υπόθεση.

Μία μουσουλμάννα της προκεμαλικής περιόδου

Είναι ευρέως γνωστό πως ο κυρίαρχος ελληνικός εθνικός λόγος παρουσίασε τους Έλληνες ως κατόχους ενός σημαντικού πλεονεκτήματος έναντι των άλλων ανερχόμενων εθνικισμών αλλά και της μουσουλμανικής κοινωνίας (Εξερτζόγλου, 2015). Παράλληλα, αναφορικά με τις γυναίκες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μόλις τις τελευταίες τρεις δεκαετίες η ιστοριογραφική έρευνα έχει καταφέρει να βγάλει από το σκοτάδι της ιστορικής αφάνειας τις μουσουλμάνες της προκεμαλικής περιόδου (Πασπαράρη, 2018: 11). Πράγματι, η γράφουσα, Μαρία, αποτελεί το λογοθετικό υπόδειγμα της γυναικείας εγγραμματοσύνης με τα εγγενή στοιχεία της δυτικής νεωτερικότητας να ανανοηματοδοτούν τη σημασία της αγωγής και της εκπαίδευσης στον τρόπο με τον οποίο απέκτησαν αστική νοοτροπία οι ευπορότερες ομάδες στον Βαλκανικό χώρο. Η προνομιούχος γλωσσομάθεια αντανακλά τις διαδικασίες του εκδυτικισμού και της εκκοσμίκευσης. Ως απόπειρα έκφρασης δεν αποτελεί μόνο ένα σημαντικό βήμα διεκδίκησης του έμφυλου μεριδίου συμμετοχής στη δημόσια σφαίρα αλλά και υπόδειγμα κατανόησης και διαχείρισης του παρόντος και του μέλλοντος μέσα στις ραγδαίες μεταβαλλόμενες κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

«Αι ανώμαλοι διακαιπραξίαι» και η περίπτωση του κτήματος Παλαιοχωρίου

Η Μαρία Σεργκί Ουρούσωφ «θυγάτηρ του Οθωμανού Χιλμή Γκιριδή Ξαδέ» είναι μία από τις δεκάδες χιλιάδες Οθωμανών που εγκαταλείπουν τα εδάφη της Μακεδονίας μετά τη διοικητική ενσωμάτωσή της στο ελληνικό κράτος, πρωταγωνίστης της οποίας υπήρξε ο Χ. Βαμβακάς. Η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων, ως γνωστόν, είχε προβεί σε θεσμική αλλαγή του καθεστώτος των τσιφλικιών που ρύθμιζε τις έγγιες σχέσεις ήδη από το 1914 με την παραχώρηση γαιών σε χιλιάδες Έλληνες πρόσφυγες και γηγενείς ακτήμονες που κατέφυγαν στη Μακεδονία. Η κατάργηση των τσιφλικιών, η παραχώρηση της γης στους ακτήμονες αγρότες στις Νέες Χώρες γεννούν προσδοκίες αφενός για την αύξηση του εθνικού πλούτου και αφετέρου για την ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου.

Ο ελληνικός Μεσοπόλεμος συστήνει μία από τις πιο κρίσιμες περιόδους, ειδικά στον τομέα της αγροτικής οικονομίας (Πετμεζάς, 2012). Η οριστική κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας με την συντριβή του μικρασιατικού μετώπου και τα οξυμμένα κοινωνικά ζητήματα αποκατάστασης των προσφύγων είναι το πλαίσιο στο οποίο διατυπώνονται τα αιτούμενα της κοινωνικοπολιτικής ανασυγκρότησης και της «ορθής» νοηματοδότησης του ιδεολογικού πολιτισμικού προσανατολισμού του ελληνικού έθνους-κράτους. Οι πρόσφυγες βρέθηκαν στην Ελλάδα εξαιτίας της εθνικιστικής λογικής των «εθνικά καθαρών» κρατών και των πολιτικών επιλογών του εθνικού κράτους και για τον λόγο αυτό είχαν την υποστήριξη των κρατικών μηχανισμών. Σύμφωνα με τον Αλβανό (2015: 192), η πρόνοια για την επιβίωση των προσφύγων μετατράπηκε σε εθνική-κρατική υπόθεση. Οι δημόσιες υπηρεσίες συνεργάστηκαν με τους Έλληνες πολιτικούς προκειμένου να γίνει εφικτή η επιβίωση και η αποκατάσταση των εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων, που έφτασαν στην Ελλάδα.

Σύμφωνα, όμως με την αρχειακή έρευνα των επιστολών του αρχείου Βαμβακά με την έλευση των Μικρασιατών προσφύγων ουσιαστικά η μόνη αλλαγή, παρά τις μαξιμαλιστικές προθέσεις της αγροτικής πολιτικής, ήταν ότι περιήλθε η εκμετάλλευση

των τσιφλικιών που ανήκαν σε Τούρκους μπέηδες σε Έλληνες ενοικιαστές (μεσεγγύηση). Η αναδιανομή του κλήρου μετέβαλε βαθιά τη δομή της έγγειας ιδιοκτησίας, ωστόσο, οι δομές της αγροτικής παραγωγής δεν μεταβλήθηκαν προς μία κατεύθυνση που να ευνοούσε την καπιταλιστική ανάπτυξη στον βαθμό που προσδοκούσαν οι σχεδιαστές των κρατικών πολιτικών (Κουσουρής, 2017: 21).

Αυτός είναι και ένας εκτεταμένος χρονότοπος προσδοκιών και αγωνίας και για τη Μαρία, μία μικρή αναβολή και παράλληλα, μία σύνδεση του σύντομου Μεσοπολέμου με το παρελθόν και τη μακρά διάρκεια. Καθώς το αρχείο των επιστολών φέρνει στο φως πτυχές της διαδικασίας που υπογραμμίζουν ότι η αγροτική οικονομία ήταν εγκλωβισμένη σε μία δραματική ύφεση, με κορύφωση τις επιδεινούμενες κοινωνικές συγκρούσεις για τις μεγάλες γαιοκτησίες, παράλληλα, εστιάζει στην αφήγηση και τον ρόλο των τοπικών διανοούμενων (Χ. Βαμβακάς) ως προνομιακών διαμεσολαβητών μεταξύ εθνικής ιδεολογίας, εθνοτοπικού φαντασιακού και βιωμένης ιστορίας.

Ένας χρονότοπος που θυμίζει την ποιητική της νοσταλγίας της σκέψης του Χρηστοβασίλη για τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας. Πέρα από τις προτάσεις για τη διατήρηση του γεωργικού status quo της Τουρκοκρατίας υπάρχει διάχυτη η νοσταλγία για την κλειστή αγροτική οικονομία, την εξιδανίκευση της παραδοσιακής κοινότητας και την αντικαπιταλιστική διάστασή της, όπου «οι σημερινοί τσιφλικούχοι δεν είναι οι αφελείς μπέηδες...ο κολλίγος σήμερα στερείται της προστασίας που απολάμβανε από τους παραδοσιακούς γαιοκτήμονες, καθώς τα άτοκα δάνεια του επέτρεπαν να μην καταφύγει στον τοκογλύφο» (Ποταμιάνος, 2004: 142-144). Η διέξοδος σε αυτή την υπόθεση δεν μπορούσε να έρθει μόνο από την απομονωμένη δράση των οικονομικών υποκειμένων (νομική προσφυγή) για την ανατροπή του διαρθρωτικού της αδιεξόδου, στηριγμένου στην όξυνση της κρατικής παρέμβασης από τη μία και στη δυναμική της αναδυόμενης καπιταλιστικής αγροτικής πολιτικής από την άλλη, για την αποκατάσταση του αγροτικού προσφυγικού πληθυσμού.

Παρόλο που η Μαρία πλανάται στον επιστολικό χρονότοπο ως η έκκεντρη αίσθηση του εαυτού της, ο Χ. Βαμβακάς είναι το πρόσωπο που καλείται να ενσωματώσει, να οικειοποιηθεί και να ελέγξει έναν κόμβο τόσο διαφορετικών χειρονομιών σε έναν κόσμο που ποτέ άλλοτε δεν είχε την ανάγκη να νιώσει τόσο διαταραγμένος και ριζωμένος. Είναι το πρόσωπο, όπου με την πολιτική βούληση, ζητά να αποδώσει τα πολιτικά δικαιώματα σε μία γυναίκα που σύμφωνα με τα πρωτόκολλα, τις συμβάσεις και τις συμφωνίες δεν κατοικεί ούτε στην Ελλάδα ούτε στην Τουρκία. Στις 21/11/27 σε επιστολή του ο Χ. Βαμβακάς επισημαίνει «είναι μία υπόθεσις εξ' ης το δημόσιον δεν έχει να ζημιώση απολύτως τίποτε, αλλά τουναντίον θα ωφεληθή». Η ισορροπία ανάμεσα στην ένταση του δημοσίου συμφέροντος και του ιδιωτικού για τον Χ. Βαμβακά επιλύεται μέσω της επίκλησης στη διεύρυνση περισσότερων έννομων βάσεων, όπου τα επιμέρους δικαιώματα δεν χάνουν την αυτοτέλειά τους. Αντίθετα, συλλειτουργούν σε ενιαία βάση με την ανάγκη συνύπαρξης – όχι ιεράρχησης – των δύο αγαθών, του δημοσίου και του ιδιωτικού, με σεβασμό στις δικαιοκρατικές αξίες της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σύμφωνα με τον Γκλαβίνα (2008: 197) παρά την πολιτική ανεκτικότητα απέναντι στους μουσουλμάνους που προωθούσε ο Βενιζέλος, την ώρα που η ελληνική προπαγάνδα διαφήμιζε την πολιτική της απέναντι στο μουσουλμανικό στοιχείο, όχι μόνο δεν αποδόθηκαν τα κτήματα πολλών μουσουλμάνων Ελλήνων υπηκόων που παλιννοστούσαν στη Μακεδονία, αλλά αναγκάζονταν να πληρώσουν και ενοίκιο στο

ελληνικό δημόσιο για τη διαμονή στα ίδια τους τα σπίτια. Φόρους, βέβαια, πλήρωνε και η Μαρία από το Παρίσι, με την προσδοκία της επίσημης απόδοσης τίτλων ιδιοκτησίας. Τα ποσά τα οποία της εξασφάλιζε το δίκτυο των τοκογλύφων της εποχής, χωρίς ποτέ η ίδια να λάβει τα νόμιμα ενοίκια από τους μεσεγγυητές της ιδιοκτησίας της. Όπως ρητά αναφέρεται (Γκλαβίνας, 2008: 208) χριστιανοί δανειστές προχωρούσαν σε κατασχέσεις των περιουσιών μουσουλμάνων οφειλετών ή χριστιανοί τσορμπατζήδες έβρισκαν τρόπους, που συμπεριελάμβαναν και τη χρήση βίας, ώστε να αποκτούν τους νόμιμους τίτλους των μουσουλμανικών κτημάτων ή να τους πλαστογραφούν.

Ένας χρονότοπος, όμως, που παρά την ποιητική της νοσταλγίας για το αυτοκρατορικό παρελθόν του, ταυτόχρονα, ανάγεται σε μία μετανεωτερικότητα. Σε επιστολή του προς τον δικηγόρο της Ουρούσωφ, Τριανταφυλλίδη, στο Παρίσι γράφει ο Βαμβακάς: «Σας παρακαλώ να διατηρήσετε επικοινωνία με το γραφείο μας στην Αθήνα, είναι επείγον να βρούμε μία λύση το συντομότερο δυνατόν» και την ίδια επιστολή στέλνει στα γαλλικά στη Μαρία «Je vous prie de bien rester en contact avec notre bureau a Athenes l'est urgent que nous trouvions une solution au plus vite je compte sur votre reactivete pour faire avancer ce dossier». Οι νομικές εταιρίες έρχονται ως δίκτυο να αντιμετωπίσουν τα αντικρουόμενα συμφέροντα, σπάζοντας την παραδοσιακή νόρμα του εθνικού, στη βάση του πρωτογενούς χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων στην αναμόρφωση του σαθρού νομοθετικού πλαισίου ή του δημοκρατικού ελλείμματος.

Ο Χ. Βαμβακάς και οι στρατηγικές του λόγου του

Ο Χ. Βαμβακάς αποτελεί μία από τις εμβληματικές προσωπικότητες της εποχής του, χάρη στην ανάδειξή του σε θεσμικούς ρόλους, της πρόσβασής του σε ποικίλες σφαίρες επικοινωνίας ως ένας δημόσιος διανοούμενος (εφημερίδες, περιοδικά, συλλόγους, πολιτικές οργανώσεις, κόμματα, κρατικές θέσεις, πολιτικά αξιώματα στη Μακεδονία) αλλά και λόγω της νομικής του κατάρτισης. Σχετικά με τη γενεαλογία των ιδεών του, όπως προκύπτει από την αρχειακή έρευνα, η μετέπειτα πορεία του σε κρίσιμες περιστάσεις αποδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε.

Στη βάση της ηθικής και της ευθύνης ο λόγος του εντυπώνεται αποκαλυπτικός της αξιοπρέπειας και της δημοκρατικής κοινωνικής μεθερμηνείας του φιλελευθερισμού (Κονδύλης, 1991: 213-220) ξετυλίγεται ως επιτελεστικός αναστοχασμός που εξακολουθεί να έχει συγκροτητική σημασία για την ταυτότητα της Μαρίας. Διαπερνά την υπέρβαση της ετερονομίας για την κατάκτηση της αυτοτέλειας με το αίτημα της οργανωμένης προστασίας των ατόμων. Δεν είναι λόγος μόνο για τα τυπικά δικαιώματα και την κοινωνική ηθική ως προς την ιδιοκτησία, αλλά αφορά την αυτοπραγμάτωση του εαυτού. Στις βιωμένες παραδόσεις του παρελθόντος προβάλλει την ατομική ύπαρξη, στον ιστό μίας συλλογικής αφήγησης, ως παράδοση επιχειρηματολογίας υπέρ της αποδοχής του κοινού ονόματος με τρόπους που μόνο οι φαντασιακές κοινότητες επιτελούν. Ο νομικός συλλογισμός του Βαμβακά αποκαλύπτει μία κρυμμένη νομική πραγματικότητα γεμάτη από την ιστορία του πολιτισμού, τα βιώματα, τη φαντασία και τις διαθέσεις του σε σημείο που δύναται να κάνουμε λόγο για την αισθητική διάσταση του δικαίου. Στον πυρήνα της σκέψης του βρίσκεται το επιχείρημα πως δεν υφίστανται κανόνες δικαίου για κάθε όψη της ζωής, ως εκ τούτου ο εφαρμοστής του δικαίου στα κενά που ανακύπτουν καλείται να δράσει ως πρότυπο της ανθρώπινης κοινωνικής ερμηνείας του νόμου.

Η περιγραφή της ιστορικής συνθήκης μας γλιτώνει από τη μονοδιάστατη αιτιολόγηση των συμφεροντολογικών προθέσεων και των εύκολων αναλύσεων, καθώς μέσα από τα γράμματα προκύπτει η ερμηνευτικότητα του κόσμου από τους διαφορετικούς δρώντες. Υπό αυτό το πρίσμα, ο μόνος τρόπος να διασωθεί η ιδιοκτησία της Μαρίας από την αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων μετά το 1927 και τη διανομή κλήρου ήταν με την «παράνομία του νόμου», ήτοι με τον αγώνα απόδοσης της ελληνικής ιθαγένειας. Γιατί για αυτούς τους πρόσφυγες του Μεσοπολέμου, πριν την αποκατάστασή τους, ο Fridtjof Nansen ήταν ο μόνος που δημιούργησε ένα ταξιδιωτικό έγγραφο που αναγνωρίστηκε από 52 χώρες, δίνοντας νομική υπόσταση σε πάνω από ένα εκατομμύριο απάτριδες. Και αυτό είναι μία αδιαμφισβήτητα ξεκάθαρη γνώση και αποδοχή από τη μεριά του Χ. Βαμβακά, καθώς η Μαρία ταξίδεψε στη Γαλλία ως Ρωσίδα, σύζυγος του Σεργκέι Ουρούσσοφ. Η μελέτη περίπτωσης και το παράδειγμα λόγου που ανασύρει το αρχείο του Χ. Βαμβακά για το Παλαιοχώρι κινδυνεύει να αποτελέσει ένα νομιμοφανές μονομερές άλλοθι, λόγω της υιοθέτησης «αυθαίρετων» για την εποχή χειρισμών και λύσεων και περιορισμού σε μία εφαρμογή κατ' εξαίρεση *ad hoc*. Καθώς αντιμετωπίστηκε υπό το ιστορικό-πολιτικό πρίσμα, δυστυχώς δεν έτυχε ευρύτερου δημοσίου διαλόγου, ώστε να αποτελέσει μέρος γόνιμου προβληματισμού αναφορικά με την ιθαγένεια και το νομικό κατεστημένο, όπως γίνεται σήμερα.

Λόγος περί ιθαγένειας

Όπως είναι γνωστό το ενδιαφέρον του ελληνικού κράτους και η ωφελμιστική στάση έναντι των «προστατευόμενων» του όπως καταγράφηκε στις «ελληνοποιήσεις ομογενών» με κριτήρια θρησκείας και προσφοράς προς το εθνικό καλό σε ξένες επικράτειες σχετίζονται με τα αντίτιμα και τη συγκέντρωση εσόδων στα προξενικά ταμεία. Το ενδιαφέρον του ελληνικού κράτους να διατηρήσει ως Έλληνες – με την πολιτική σημασία του όρου – όσους φαίνονταν ότι είχαν οικονομικές σχέσεις και συμφέροντα μαζί του, αλλά ζούσαν στις ξένες επικράτειες και συνεπώς, ήταν σε θέση να καταβάλουν το μερίδιο που τους αναλογούσε έχει να κάνει με τη συντήρηση των ελληνικών προξενείων, την αύξηση των εσόδων και την εξωτερική του πολιτική (Βόγλη, 2003: 311).

Οι οικονομικές, όμως, οφειλές της Μαρίας Ουρούσσοφ με το ελληνικό δημόσιο αναδεικνύουν παλινδρομήσεις, που συνδέονται με μία επιβίωση προνεωτερικών-προβιομηχανικών νοοτροπιών, υποκειμένων και πάγιων πολιτικών πρακτικών. Σύμφωνα με τον Χριστόπουλο (2019), η ιθαγένεια συνδέεται με τις πολιτικές κοινότητες των Ελλήνων. Η Μαρία συνδέεται με το ελληνικό κράτος μέσω της πρεσβείας, όπως είδαμε, καθώς το κρίσιμο έγγραφο του γάμου της διακινείται μέσω των πρεσβειών.

Η σύνδεση της Μαρίας με την πολιτική κοινότητα της Διασποράς, ως γλωσσικά ενεργήματα, επιτελεί τη συνδήλωση μίας κουβέντας για τον ορισμό της Διασποράς στη βάση ενός ιδιότυπου συνδυασμού *jus sanguinis* και *jus soli*, με στόχο να συμπεριληφθούν οι απόδημοι από την ελληνική επικράτεια και από τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που ανάγεται στην πρόμη συζήτηση για τους αυτόχθονες και τους ετερόχθονες. Επιβάλλει, ταυτόχρονα με την πάγια πρακτική, την επιστροφή της κοινωνικής ιστορίας, ως ερμηνευτικού εργαλείου για την προσέγγιση και την κατανόηση των πολλαπλών διαφοροποιήσεων των ταυτοτήτων υπό συνεχή διαπραγμάτευση στη ρευστότητα του μεσοπολέμου (Κουσουρής, 2017 :19) και στην εποχή της «αθρόας συμπερίληψης» (Χριστόπουλος, 2019).

Η σκιώδης υπόγεια πλευρά του νόμου περί ιθαγένειας, ωστόσο, έρχεται να νιώσει την απελευθερωτική δύναμη, χάρη μίας γλώσσας νομικού και λογοτεχνικού σκανδάλου για την εποχή του. Ο Χ. Βαμβακάς μέσα στο αρχείο λειτουργεί ως the master of the darting observation, προκειμένου να δικαιώσει τη Μαρία. Η Μαρία είναι και Ελληνίδα και στο αρχείο αντιμετωπίζεται ως ομογενής του εξωτερικού με έναν μετανεωτερικό τρόπο, εισάγοντας την έννοια της πολυιθαγένειας. Και αυτό όχι, γιατί αναγνωρίζει μόνο τις υπηρεσίες του πατέρα της στην εθνική υπόθεση, ούτε γιατί έγινε χριστιανή ορθόδοξη ούτε γιατί η πράξη αυτή αποτελεί έναν καθαρό από ενσαρκώσεις του μπολσεβικισμού που εκδίωξε τον σύζυγό της, ούτε μόνο για τις δυτικές ρηγματώσεις του παρελθόντος και του παρόντος της. Κατά μία έννοια πρόκειται για ένα διαφορετικό παράδειγμα, έναν νομιμοποιητικό θεωρητικό λόγο και πολιτική πρακτική, υποβασιμάζοντας ένα ορισμένο θεσμικό πλαίσιο ad hoc που φαίνεται να έρχεται από το μέλλον, καθώς αναλύει όψεις που προβαίνουν σε εννοιολογικούς μετασχηματισμούς. Υπό την επίδραση μίας διαδικασίας εκσυγχρονισμού των παραδοσιακών θεσμών ασπάζεται μία προοδευτική φύση της χρονικότητας της ιστορίας, όπως το σύγχρονο θετικό ενωσιακό δίκαιο της ιθαγένειας προβάλλεται ως αναγκαιότητα σήμερα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης (Τσούκα, Χ., Ανδρουλάκης, Β., Δαβράδος, Ν., Κουτσοπούλου, Α., Κοφίνης, Σ., Σίμου, Α, 2019: Πρόλογος).

Ο Βαμβακάς αντιλαμβάνεται την έννοια της ιθαγένειας ως τον νομικό ηθικό δεσμό του κράτους με τον άνθρωπο στα διαπερατά όρια της εαυτότητας που συνιστά η βιογραφία του. Το ζήτημα που ανακύπτει με την υπόθεση της Μαρίας εντάσσεται μέσα στις ιστορικές εξελίξεις και τις συνέπειές τους για το άτομο και ως εκ τούτου έχει σαφώς πολιτικό χαρακτήρα. Η Μαρία στέλνει το πιστοποιητικό του γάμου της με τα απαραίτητα σχόλια. Παντρεύεται με πολιτικό γάμο πρώτα στο Λονδίνο, καθώς εκεί διανοίγεται πρώτα ένα ανοιχτό πεδίο στην πραγμάτωση ουτοπικών σχεδίων και ονείρων. Σχόλια διάσπαρτα στο αρχείο από τον Βαμβακά υποστηρικτικά συνιστούν μία σειρά από απαραίτητες λεπτομέρειες ικανές να συνθέσουν το μετανεωτερικό της κοσμοείδωλο για την επιδιωκόμενη ρύθμιση της ιθαγένειάς της.

Εναλλακτική νεωτερικότητα ή πρόδρομος μοντερνισμός;

Στο σημείο αυτό ο Χ. Βαμβακάς διατυπώνει έναν νομικό συλλογισμό με οξυμμένη ευαισθησία. Μπορεί η ελληνική δικαιοσύνη να υπολείπεται του βεληνεκούς της γαλλικής με τη μη καθιέρωση του πολιτικού γάμου, διατηρεί ωστόσο σε μεγάλο βαθμό την προσήλωσή της σε θεμελιώδη δικαιώματα, εφόσον ερμηνεύει τη δημοκρατία, όχι μόνο ως οντολογική θεώρηση αλλά και με δεοντολογικό περιεχόμενο. Και αν αυτό φαίνεται κάπως παράδοξο, ας θυμηθούμε, ότι ο πολιτικός γάμος στην Ελλάδα ήταν από τα θέματα της κοινωνικής τακτοποίησης με τον τρόπο που ξεδιπλώνονται σε κείμενα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη¹ ή καλύτερα τα κοινωνικά ζητήματα που διαμόρφωναν και καθήλωναν την ενοχική συνείδηση των γυναικών.

Είναι εξαιρετικά σημαντική η σύνδεση της διανοητικής αλλαγής με τις ψυχοκοινωνικές συνθήκες, εντός της οποίας αναστοχάζεται το έθνος και τη φύση του κοινωνικού του δεσμού με το άτομο, το αρχείο, τον ρόλο του κράτους και των υποχρεώσεων του απέναντι σε όποιους θεωρεί πολίτες του. Με επιστημονική ορθολογικότητα, που καθιστά τους πολιτικούς μετασχηματισμούς στο πεδίο των θεσμών δυνατούς, λειτουργεί ως γνωστική νομολογιακή αυθεντία στο εκσυγχρονιστικό εγχείρημα της

¹ Ενδεικτικά: Αλ. Παπαδιαμάντης (1912), «Χωρίς Στεφάν», *Οι μάγισσες*, εκδοτικός οίκος Γ. Φέξη.

επιστημονικής ρύθμισης των κοινωνικών ζητημάτων και της απόδοσης της ιθαγένειας στη Μαρία, ως ηθικός δεσμός. Σήμερα, ο νομικός πολιτισμός αναγνωρίζει πως η ρύθμιση της ιθαγένειας δεν είναι μία απλή νομική τεχνική. Με την υποχώρηση της ρεγγελιανής προσέγγισης αλλά και λόγω των διεθνών και ευρωπαϊκών δεσμεύσεων της χώρας μας η ανάδυση του ατόμου και ο σεβασμός ως προς τη βούλησή του για την ιθαγένεια επιτρέπει την ανάγνωση του μεσοπολεμικού επιστολικού corpus ως ένα πολιτικό δοκίμιο με άμεση αξία χρήσης του. Ειδικά, αν σκεφτεί κανείς τις χρονίζουσες ιστορικές αδικίες, παλιννοστούντες ομογενείς, άορατοι πολιτικά Ρομά, Εβραίοι Έλληνες υπήκοοι, που ταλάνισαν όλες τις μειονότητες και ταλανίζουν ακόμη για το θέμα της απόκτησης της ιθαγένειας. Επίσης γίνεται προφανές ότι η προσπάθεια ορθολογικοποίησης της ιθαγένειας, καθ' αυτή, είναι ένα εγχείρημα που χρειάζεται να υπερβεί τα στερεοτυπικά συντηρητικά αντανάκλαστα. Η ανιθαγένεια και οι τραγικές συνέπειές της αναλύονται, όχι μόνο υπό το πρίσμα της κοινωνικής μεθερμηνείας του φιλελευθερισμού του Χ. Βαμβακά, αλλά η ανάλυση αυτή προκαλεί ταυτόχρονα μία ποιητική συνάντηση με τη βία του κόσμου. Από μία διαδικασία ενσυναίσθησης η ιστορία της Μαρίας μπορεί να ξαναδιαβαστεί ως η μεταναστευτική βιογραφία που διασταυρώνεται με τα κύματα πολιτικών και οικονομικών μεταναστών, όχι μόνο της δικής της συγκυρίας. Στο κάλεσμά της ο Χ. Βαμβακάς χωρίς ενδοιασμό ανταποκρίνεται χάρη στη δική του αίσθηση ότι το δίκαιο της μετανάστευσης εκείνη την εποχή στο πεδίο του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου ήταν ένα απόλυτο κενό.

Πάμφτωχη και σε συνθήκες εξαθλίωσης, με κλονισμένη υγεία, με μόνη υπηκοότητα το διαβατήριο Nansen, που εξυπηρετεί και το σύζυγό της - ένα διαβατήριο εργαλείο αποκλεισμού για την εγχώρια αγορά εργασίας στη Γαλλία - μας καλεί να δούμε μέσα από τα γράμματά της με μία πιο αναθεωρητική οπτική τη «Λευκή Εμιγκράτσια» μέσα στο πλαίσιο της γενικότερης μεσοπολεμικής ή καλύτερα της μετανάστευσης με κοινωνιολογική σκέψη και όρους. Της μετανάστευσης που καθιστά τους ανθρώπους άορατους πολίτες. Της μετανάστευσης που καθιστά τον άνθρωπο αιωρούμενο, αποκομμένο από μία προηγούμενη κατάσταση αλλά και χωρίς να έχει ενσωματωθεί σε μία νέα και σταθερή συνθήκη. Τον άνθρωπο έξω από την οπτική του ιστορικού χρόνου. Μίας εξόριστης κοινότητας, όμως, που αντιλαμβάνεται τον εαυτό της με μία πιο δυναμική και ρευστή ταυτότητα, όπως και ο Χ. Βαμβακάς είχε συλλάβει παρόμοια την εικόνα της Μαρίας, χωρίς την απώλεια της ιθαγένειας, ως πρόσωπο με την οθωμανική, την ελληνική αλλά και τη ρωσική και ευρωπαϊκή βιογραφία της.

Και είναι αυτή η αναγνώριση το εδραίο «ιερό» εναλλακτικό καταφύγιο έξω από την εκμηδένιση που συγκροτεί μία υπέρτερη πραγματικότητα πέρα από την «εστία» στο θρήσκευμα ή τους μύθους του έθνους. Είναι η ρεαλιστική προσέγγιση που αναγνωρίζει τη μετανάστευση ως οργανικό στοιχείο της κοινωνίας και όχι ως αναγκαστική έξοδο ή απειλή για την ομογενοποίηση των κοινωνιών. Είναι η θεώρηση που καταδεικνύει ότι η ιθαγένεια αποτελεί μέσο προστασίας των ανθρώπων.

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, οι επιστολές που εντοπίστηκαν στο αρχαιολογικό υλικό του Χ. Βαμβακά ανάμεσα στον ίδιο και την Μαρία Ουρούσωφ θα μπορούσαμε να πούμε πως δε λειτουργούν απλώς ως μορφές νομιμοποίησης και ρύθμισης των προσωπικών οικονομικών συμφερόντων και αιτημάτων τους. Κυρίως, οι επιστολές, ως γλωσσικά ενεργήματα, προσπάθησαν να συνδεθούν με το δικό τους τρόπο μέσα στην αδιάλειπτη ενδεχομενικότητά τους, υποβασιάζοντας το ριζικά καινούργιο μέσα στον απόηχο του

μακρινού οθωμανικού χρονότοπου (Πινακούλας, 2012). Εξαιρετικά ενδιαφέρουσες, από ιστοριογραφική σκοπιά, αποτελούν οι προοπτικές θέασης μίας αναθεωρητικής πρόσληψης του οθωμανικού παρελθόντος που διανοίγονται στο αρχείο. Αν το αρχείο μέσα στον ηγεμονικό του λόγο προβάλλει ένα δίκαιο που βασίζεται σε οργανωμένες υποθέσεις για τους συνδυασμούς της ιθαγένειας ως ποιητική της νοσταλγίας και της επιβίωσης του προνεωτερικού ή της κατίσχυσης του έθνους-κράτους, ο κρυπτικός λόγος του, οι εσοχές, τα διαπερατά όριά του, αναδεικνύουν την ποιητική της νοσταλγίας ως προϋπόθεση για ένα δίκαιο, όχι απαραίτητα αντικειμενικό ή αμετάβλητο. Οπότε η κατανόηση της ιδιαίτερης γλώσσας του βοηθά και στην κατανόηση του δικαίου με τον ίδιο τρόπο που - τολμούμε να πούμε - επιτελεί και η ποίηση.

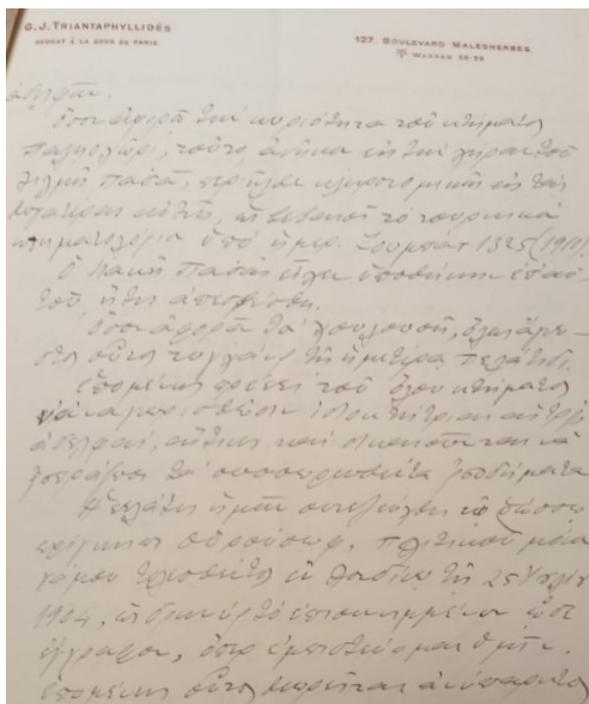
Σε μία εποχή όπου η προβληματική της ελληνικότητας (Πάπαρη, 2016:18) αποτέλεσε ένα πεδίο διαπραγμάτευσης του αστικού ηγεμονικού λόγου και ένα πεδίο διαπραγμάτευσης της προβληματικής της ετερότητας όπου επενέργησε με καταλυτικό τρόπο στο συλλογικό και εθνικό φαντασιακό, η ρητορική των επιστολών του αρχείου Βαμβακά προσφέρεται ως γόνιμο έδαφος για τις ιδιαιτερότητες και τα νοήματα του ελληνισμού. Τα γράμματα που αντάλλαξαν μέσα στην αφόρητη ενδεχομενικότητα του Μεσοπολέμου ο Χ. Βαμβακάς και η Μαρία Ουρούσωφ έρχονται να μας υπενθυμίσουν πως οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι εκφράζουν τις ζωές τους και τη συνθήκη τους αμφισβητούν τη θεώρηση του Μεσοπολέμου ως ένα ομοιόμορφο σύνολο, αναπαράγοντας στερεοτυπικά σχήματα ερμηνείας για την πρώτη κρίση της νεωτερικότητας. Άλλωστε, ο ελληνικός Μεσοπόλεμος είναι από μόνος του ένα παράδειγμα του νεωτερικού «σχεδίου» (Τζιόβας, 1989) που βιώνοντας τους συγκλονιστικούς μετασχηματισμούς και κραδασμούς που αυτός επιφέρει, εισφέρει πρωτότυπες συμβουλές στα ερωτήματα της περιόδου. Οι αντιφάσεις της νεωτερικότητας, η διαπάλη ανάμεσα σε δυνατότητες ελευθερίας και κινδύνων, περιορισμών και ελέγχου και στις θεμελιώδεις κοσμοπολιτικές επιλογές «επιλύονται» στον βαθμό που η ελεύθερη δράση των ατόμων παρέχει νέες δυνατότητες (Μπογιατζής, 2009:16).

Αυτά τα παραδείγματα λόγων που η αρχειακή έρευνα ανασύρει, οικειοποιείται και προβληματοποιεί λειτουργούν ως προσπάθειες συγκρότησης μίας άλλης ερμηνευτικής, αναλύοντας όψεις στις οποίες σύγχρονα ιδεολογικά διακυβεύματα θα αναζητούσαν τους προδρόμους των απόψεών τους. Εάν θα θέλαμε να το διατυπώσουμε διαφορετικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως, στο ρίζωμα της επιστημονικής ορθολογικότητας και της ουτοπίας θα διαμόρφωναν μία συνθήκη μεταιχμίου πολιτικού μοντερνισμού με ιδιαίτερα υψηλό βαθμό συγκρητισμού. Μίας συνθήκης που αποτρέπει την ανιστορική θέαση του κόσμου και που υποβάλει ένα αίτημα στην ιστορία που δεν μπορεί να παρακαμφθεί, παραφράζοντας τα λόγια του Α. Σβώλου από τον τύπο της εποχής για το δίκιο της γης το θαμμένο που ξαναγυρνάει γιατί είναι θέμα πολιτισμού που το φως μας ζητάει (Σβώλου, 1919).

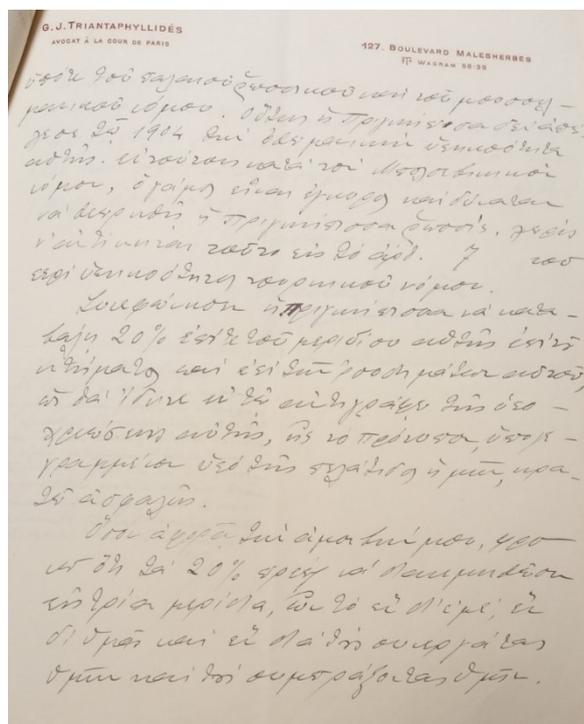
Στα χρόνια που ακολούθησαν η Μαρία Ουρούσωφ εξακολουθεί να διεκδικεί στις δικαστικές αίθουσες το δικαίωμα της ιδιοκτησίας που το περίπλοκο ζήτημα των ανώμαλων δικαιπραξιών στην πράξη το ματαίωνε και το ακύρωνε. Ωστόσο, ως λογοθετικό αποτύπωμα συμβάλλει στη διάρρηξη του ηγεμονικού λόγου, συντελώντας στην αναανοηματοδότηση της βαρύνουσας σημασίας που έχουν κάποιοι εναλλακτικοί τόποι αυτενέργειας και αμφισβήτησης, όπως είναι ο ρευστός χώρος της επιστολογραφίας. Τόπος γυναικείας αφύπνισης όπου η υποκειμενικότητα

κατασκευάζεται ιστορικά και λογοθετικά μέσα σε ένα φάσμα διαπραγμάτευσης ζητημάτων στη μεθόριο εθνικιστικών/εθνοτικών, έμφυλων και πολιτισμικών αφηγημάτων.

Μέσα από επώδυνες εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις, στα συμφραζόμενα που την περιβάλλουν ως κάτι περισσότερο από αφελής, όμηρος η Μαρία μαχόμενη με τη ρευστότητα του δικού της εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου συγκροτεί λόγο συνέργειας και τόπο αντίστασης στα κυρίαρχα αφηγήματα. Εντός της υποκειμενικότητάς της συνυπάρχουν και έχουν την ίδια βαρύτητα πολλαπλοί και διαφοροποιούμενοι τόποι-άξονες συγκρότησης, του έθνους, της φυλής, του φύλου, της θρησκείας, του δικαίου. Τόπος μετατόπισης και σταδιακής πορείας του δίπολου «δημόσιο –ιδιωτικό» από το «περιθώριο» πιο κοντά στο «κέντρο» της ιστορίας, της πολιτικής κοινωνίας και της κοινωνικής ιστορίας. Τόπος εκλέπτυνσης των μεθόδων και των εννοιολογικών εργαλείων, με τα οποία προσεγγίζουμε το έθνος, το φύλο, τις κοινωνικές δομές στη δράση των υποκειμένων, με το άνοιγμα της έρευνας σε νέα κοινωνικά υποκείμενα μέσα στην ιδιαιτερότητα του ελληνικού Μεσοπολέμου. Για την προσέγγιση των παραπάνω προβληματισμών το αρχείο προσφέρει μία ουσιαστική αφετηρία στον περαιτέρω διάλογο για τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί του «ατελούς εκδημοκρατισμού της Ελλάδας του Μεσοπολέμου και του “δύσμορφου καπιταλισμού”, αναδεικνύοντας την ιδιαιτερότητα των χωρών της “περιφέρειας”» (Κουσουρής, 2017 :19).

Επιστολή του Τριανταφυλλίδη (25.06.23) προς τον Χ. Βαμβακά (β' μέρος).
 Πηγή: Αρχείο Χαρίσιου Βαμβακά, ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ.

Επιστολή του Τριανταφυλλίδη (25.06.23) προς τον Χ. Βαμβακά (γ' μέρος).
 Πηγή: Αρχείο Χαρίσιου Βαμβακά, ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ.

Απόκομμα εφημερίδας με τίτλο «Η αμφισβητούμενη ξένη ιθαγένεια».
Πηγή: Αρχείο Χαρισίου Βαμβακά, ΕΛΙΑ-MIET.

Αρχεία

Αρχείο Χαρίσιου Βαμβακά, υπ. Παλαιοχώρι Βεροίας, Θεσσαλονίκη, ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ.

Βιβλιογραφία

Altman, J. G. (Columbus ed.) (1982), *Approaches to a Form*, Ohio State University Press.

Goffman, E. (1981), *Forms of talk*, Oxford: Blackwell.

Αλβανός, Ρ. (2015), *Πολιτικές επιπτώσεις της αγροτικής μεταρρύθμισης και ο νέος ρόλος του κράτους στον Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.
<https://doi.org/10.12681/deltiokms.326>.

Βόγλη, Ε. Κ. (2003), *Έλληνες το γένος. Η ιθαγένεια και η ταυτότητα στο εθνικό κράτος των Ελλήνων (1821-1844)*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

Γκλαβίνας, Ι. (2008), *Οι Μουσουλμανικοί Πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923). Αντιλήψεις και πρακτικές της ελληνικής Διοίκησης. Σχέσεις με Χριστιανούς γηγενείς και πρόσφυγες*, Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.

Εξερτζόγλου, Χ (2015), *Εξελληνισμός και οριενταλισμός στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μέσα 19ου-αρχές 20ού αιώνα*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Κονδύλης, Π. (1991), *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού. Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*, Αθήνα: Θεμέλιο.

Κουσουρής, Δ. (2017), «Νέες προσεγγίσεις στην ελληνική κοινωνία του Μεσοπολέμου (1922-1940)», στο *Η Ελλάδα στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Μουλλάς, Π. (1992), *Ο Λόγος της Απουσίας. Δοκίμιο για την επιστολογραφία με σαράντα ανέκδοτα γράμματα του Φώτου Πολίτη (1908-1910)*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

Μπογιατζής, Β. (2009), «Επιστημονικό ιδεώδες και διανοητικές οικειποιήσεις της τεχνολογίας στον ελληνικό Μεσοπόλεμο: Ε. Βενιζέλος, Ι. Μεταξάς, Γ. Θεοτοκάς, Δ. Γληνός», *Αρχείον Φιλοσοφίας*.

Πάπαρη, Α. (2016), *Ελληνικότητα και αστική διάνοηση στον μεσοπόλεμο (1922-1940)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Πασπαράκη, Β. (2018), *Η πρόσληψη δυτικών ιδεωδών και προτύπων στον οθωμανικό χώρο με επίκεντρο το γυναικείο Τύπο και τη γυναικεία υποκειμενικότητα (1870-αρχές 20ου)*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Πετμεζάς, Σ. Δ. (2012), *Προλεγόμενα στην Ιστορία της ελληνικής αγροτικής οικονομίας του Μεσοπολέμου*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Πινακούλας, Γ. (2012), «Η έννοια του μπαχτινικού χρονότοπου. Από τον “μεγάλο” στον “μικρό” χρονότοπο», στο *Πρακτικά 6ης Συνάντησης Εργασίας Μεταπτυχιακών Φοιτητών του τμήματος Φιλολογίας*, Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α.

Ποταμιάνος, Ν. (2004), «Η Ριζοσπαστική Δεξιά και το Αγροτικό Ζήτημα στις αρχές του Εικοστού Αιώνα. Η περίπτωση του Χρηστοβασίλη και της εταιρείας “Ελληνισμός”», *Μνήμων*.

Σβώλου, Α. (1919, 12 Μαΐου), *Η Φωνή του Λαού*.

Τζιόβας, Δ. (1989), *Οι μεταμορφώσεις του εθνισμού και το ιδεολόγημα της Ελληνικότητας στο Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Οδυσσέας.

Τσούκα, Χ., Ανδρουλάκης, Β., Δαβράδος, Ν., Κουτσοπούλου, Α., Κοφίνης, Σ., Σίμου, Α. (2019), *Δίκαιο Ιθαγένειας. Η ελληνική Ιθαγένεια εν μέσω εθνικών λύσεων και διεθνών εξελίξεων*, Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α Νομική Βιβλιοθήκη.

Χριστόπουλος, Κ. (2019), *Ποιος είναι Έλληνας Πολίτης. Δύο αιώνες ιθαγένεια*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.